

PRESENTACIÓ

Rosa Monlleó Peris

Coordinadora del Grup de Estudis d'Història Local i Fonts Orals

Directora del Centre de Documentació de Recuperació

de la Memòria Històrica Local de la Universitat Jaume I

Membre de la Comissió de la Veritat

Avui més que mai és urgent i imprescindible investigar, elaborar continguts i traure a la llum pública les actuacions, les relacions de poder i les conseqüències de la instal·lació del règim franquista a la societat espanyola. La recent publicació de biografies realitzada per la Real Academia de la Historia, en la que Luis Suárez, quan fa la biografia de Franco, defineix el règim que va implantar sols com autoritari ha tingut una rèplica ràpida i contundent per part del món acadèmic d'historiadors i historiadores d'Història Contemporània, gràcies al fet que hi ha des de les últimes dècades estudis amplis i molt seriosos sobre el Franquisme que contradiuen totalment aquesta hipòtesi.

Precisament un dels debats més fructífers que hem tingut en els últims anys en la comunitat universitària ha sigut definir i delimitar la naturalesa del Franquisme. Encara que el debat està obert, podem ja perfilar una sèrie de característiques que no són precisament les d'un regim autoritari. Franco va implantar una dictadura personal amb trets feixistes, corporativistes i militars, amb un nacionalisme exacerbant que va organitzar l'Estat de manera centralista en els àmbits econòmic i polític i va intentar conformar la societat amb paràmetres conservadors apuntalats per l'Església catòlica. A més a més, els poders que sostenien el règim estaven amarrats d'una hostilitat obsessiva cap a la democràcia, el liberalisme, el comunisme, l'ateisme i la maçoneria i un dels principals objectius va ser esborrar amb violència i intolerància tots els avanços que es van aconseguir en la Segona República i demonitzar els protagonistes d'aquest període històric per tal que la societat espanyola tornara a un tradicionalisme caduc, ranci i impregnat de valors i actituds del catolicisme i d'una societat patriarcal. Els republicans havien posat en dubte una manera de viure tradicional catòlica, interclassista i de relacions de gènere d'inferioritat per a les dones i Franco havia de tallar dràsticament aquesta nova societat: "Un espeso silencio, una censura férrea, "una mano de hierro" borra y oculta de la historia e impulsa una amnesia, volviendo y encauzando una sociedad patriarcal arcaica" ens diu la historiadora Iris Zavala.

Encara que s'han omplert moltes llacunes sobre diferents temàtiques del Franquisme, falten molts aspectes a investigar sobretot des del final de l'autarquia econòmica, les transformacions dels anys 60 i l'agonia de la dictadura. En les dues últimes dècades ha sigut intensa la investigació so-

bre la postguerra, potser que siga, com afirma Nigel Townson, perquè els anys 40 enllacen amb el trauma central i transcendent de la Guerra Civil i el mite fundacional de la dictadura va ser el triomf nacional de la guerra de 1936-39. La visió maniquea del regim sobre la guerra, que era considerada com una creuada catòlica contra les hordes atees i comunistes i la divisió establerta al final de la contesa entre vencedors i vençuts, mantenia viva la memòria de la Guerra Civil i legitimava el poder dictatorial que exercia Franco. Els historiadors i historiadores havien que estudiar primer la multiplicitat de lleis, ordres i institucions que es van crear els primers anys de la dictadura per a entendre els propòsits dels vencedors de la guerra. Calia llevar la màscara del recent imposat règim que va intentar acabar amb els republicans per mitjà dels afusellaments, la vigilància i el càstig en els camps de concentració i les presons i el silenci imposat en la societat per la repressió política sistemàtica amb els tribunals militars i civils. La normativització irracional de l'economia i la vigilància del compliment de les ordres i de la moral de la vida quotidiana i de la intimitat de la família entraven també en els propòsits d'uniformitzar i fer callar altres opcions a les personals de Franco i els seus fidels.

I aquestes investigacions van ser impulsades a finals dels anys 90. El llibre que Paloma Aguilar Fernández va publicar l'any 1997 titulat *Memoria y olvido de la Guerra Civil* va col·laborar al debat sobre com es va fer la Transició i l'enfocament del passat recent trist i luctuós de la guerra. Segons aquesta autora, en la Transició Democràtica es va tramatar una memòria històrica consensuada que recolzava sobre dos pilars fonamentals: d'una banda, s'afirmava que tots vam ser igualment culpables de les barbaritats de la Guerra Civil i, d'una altra, es manifestava un desig d'oblit, s'argumentava que aquesta tragèdia ja no havia de repetir-se mai més i s'havia de tapar amb l'oblit i el silenci la Guerra Civil i el Franquisme.

Halbwachs, en estudiar els mecanismes de la memòria històrica (definida com a construcció social del record, per la quals les persones i les col·lectivitats seleccionen i acumulen aquests fets que més és han interessat i d'aquesta forma mantenen per al present una identitat i coherència social) afirma que les diferents comunitats tendeixen a apartar de la memòria tot allò que pot separar als individus i enfrontar-los de manera irreconciliable. En els moments en què es va fer la Transició Democràtica aquests arguments podien ser vàlids atès el conservadorisme dels militars i altres grups de les famílies franquistes, i el perill de colp d'Estat com va passar al 23 de febrer, però en anys posteriors prompte van sorgir des de la societat civil grups de familiars de les víctimes del Franquisme que van demanar que acabara el silenci i l'oblit i s'investigara què havia passat amb les víctimes, com s'havia actuat i que es tornara la seua dignitat ja que aquells que havien defensat la democràcia en la Segona República havien sigut considerats durant quasi 40 anys delinqüents i antiespanyols.

L'acció ciutadana i l'arribada a les aules universitàries d'aquesta exigència va donar com a resultat la creació de variats fòrums i grups d'investigació per a recuperar la memòria històrica i la investigació sistemàtica i profunda de les víctimes de la Guerra Civil, com va ser el títol d'un dels primer llibres pioners que es van publicar. S'entrava per la via de conèixer tot el nostre passat, debatre sobre aquest i dur accions públiques de reconeixement de les víctimes, és a dir, començaven en Espanya a fer una teràpia freudiana, com deia l'historiador italià Giovanni Levi, com s'havia fet en altres dictadures feixistes com ara Alemanya i Itàlia. La diferència és que a Espanya els vencedors van ser els feixistes i al països esmentats aquests van ser vençuts, per això moltes vegades es comprenen els entrebancs que es posen i es posaran a temes relacionats amb la Guerra Civil i la Memòria Històrica.

Des de el 75 aniversari de la Segona República s'han impulsat els actes i les publicacions per a restaurar la memòria d'aquest període i de la Guerra Civil i el Franquisme. La Llei de la Memòria Històrica, aprovada l'any 2007, ha donat nou impuls perquè períodes tan crucials per a la nostra història siguin coneguts, igual que les accions de les víctimes i la recuperació de la seua dignitat.

En aquest monogràfic que hem titulat *Temps de fam i silenci. Estraperlo i repressió política en la llarga postguerra* volem contribuir als dos objectius esmentats: d'una banda, aportar nous continguts d'investigació al primer període de l'autarquia econòmica a Castelló i les seues comarques i també arreu del País Valencià i, d'una altra banda, mostrar la injustícia i arbitrietat que les institucions repressores del règim van tenir per a jutjar tant intel·lectuals com ara Vicent Sos Baynat i Luis López-Dóriga o el líder obrer socialista Miguel Santos. També el subjecte col·lectiu l'hem contemplat en els altres tres articles. D'una banda, estudiant la misèria col·lectiva de la gent davant de la normativa irracional i repressiva de l'economia autàrquica i els mecanismes que aquesta situació genera i, d'una l'altra, l'actuació de les dones per a subsistir amb el treball fora de la llar o practicant l'estraperlo per a poder aconseguir menjar per a la família; i en l'article sobre els maquis s'estudia la lluita utòpica contra la dictadura que van dur a terme aquests guerrillers en l'escenari de les muntanyes del Maestrat. Una vida de por i subsistència per amagar-se de la sistemàtica i cruel persecució de la guàrdia civil.

Si coneixem més sobre la vida d'aquests personatges públics o anònims els tornarem la dignitat i aprofundirem més en el moment històric que els va tocar viure. El marc que hem escollit és el de la història local que, per descomptat, ajudarà a interpretar el marc general i a completar el puzzle de la història del País Valencià i d'Espanya, perquè com diu la historiadora Encarna Nicolás l'objecte de la disciplina històrica és analitzar la complexitat social i això ho ha de fer igualment qui investiga un marc

local o més general, perquè al cap i a la fi, partint de l'àmbit local és quan es poden entendre els processos generals i en molts casos matisar-los.

Els autors d'aquests articles són membres de dos grups d'investigació: el Grup d'Història Local i Fonts Orals de la Universitat Jaume I i la Comissió de la Veritat amb dos objectius comuns: vertebrar el País Valencià amb estudis d'història local de caire científic i donar a conèixer moments crucials de la història contemporània que han configurat el nostre present, en especial la Segona República, la Guerra Civil i el Franquisme. Els dos grups conjuntament han organitzat en els últims anys tres congressos al voltant de la Repressió Franquista i la Memòria Històrica al País Valencià; també han dut a terme diferents conferències sobre aquestes temàtiques i amb aquesta publicació volem donar a conèixer les últimes investigacions al voltant del que l'autor del primer article, Ricard Camil Torres, anomena la repressió franquista com una realitat multiforme en el sentit de que la repressió contra els vençuts no solament es va aplicar en els tribunals militars o polítics, també en la vida quotidiana els vençuts van viure una vida de privacions major que els altres en no tenir subsidis familiars, ni certificats de bona conducta i viure sota la pressió de la vigilància i el càstig. L'economia autàrquica va empitjorar la situació de tota la societat i les multes i quotes van ser un instrument de submissió, que va fer augmentar la passivitat i resignació de la població obligada exclusivament a sobreviure.

Vull donar les gràcies al Departament d'Història, Geografia i Art, al director de la revista Enrique Montón, i a la secretària Imilcy Balboa per donar-nos la oportunitat de publicar les nostres investigacions i, en especial, a David Oliver per la seva ajuda en la correcció formal dels articles del dossier.

Per últim, m'agradaria dedicar de nou aquest dossier, com hem fet en altres publicacions, al nostre company de grup i alumne d'Humanitats, Alejandro Núñez Silvestre, qui en el mateix mes de juny que estem escrivint aquesta presentació va morir en un accident de tràfic, ja fa sis anys. Hem escollit la fotografia de la portada d'unes dones que estan fent cua en l'economat de l'empresa Segarra de la Vall d'Uixó en els anys de l'autarquia, atès que era una de les preferides del nostre company.